

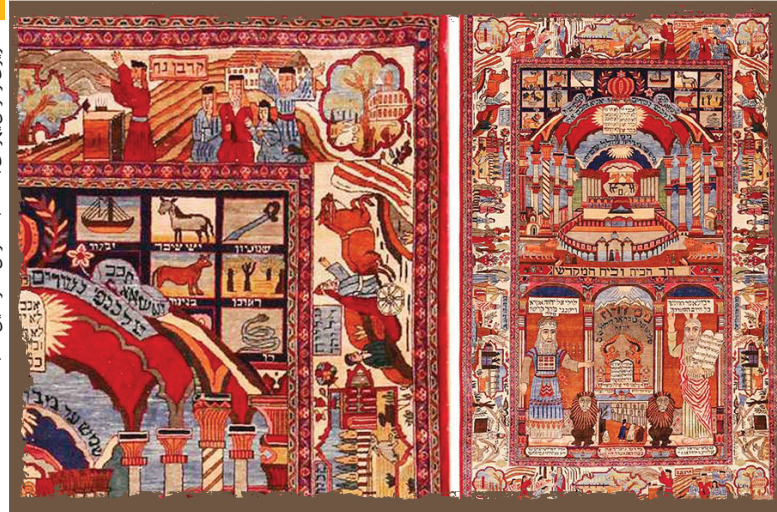
ناصرالدین شاه «جوش» سفارش داد

موضوع: فرش یهودی باف
ویژگی: سابقه ۵۰۰ ساله

اقلیت‌های تهران از روزگار قدیم دستی در هنر قالی بافی داشته‌اند و قالی‌هایی که می‌بافتند با عنوان «ارمنی باف» و «یهودی باف» در بازارهای سنتی خرید و فروش می‌شد.

آدام اورلئوس، جهانگرد و سفرنامه‌نویس سرشناس آلمانی که در عصر صفوی و زمان حکومت شاه صفی به ایران آمد در سفرنامه‌اش روایت کرده که در تهران فرش‌هایی را مشاهده کرده که بافت آنها بین خانواده و اقوام یهودی رایج بوده است. مهرشاد کاظمی، تهران‌پژوه، دماوند را یکی از کانون‌های اصلی فرش‌های یهودی باف می‌داند و می‌گوید: «مادر تهران قدیم ۲ نوع قالی داشتیم؛ یکی قالی ارمنی باف که عمدتاً در مناطق شرقی تهران بافته می‌شد و دیگری قالی «جوش» یا یهودی باف که در منطقه دماوند می‌بافتند و سابقه ۵۰۰ ساله دارد. قالی‌های جوش در روستاهای حوالی دماوند، مثل اوشسار و آروز که نام‌های عبری داشتند، بافته می‌شد و یکی از کانون‌های مهم قالی بافی تهران همین قالی‌های جوش بوده است.»

اقوام یهودی عمدتاً در منطقه گیلوند که اکنون در محدوده شهرستان دماوند قرار دارد زندگی می‌کردند و سابقه زیست آنها در حوالی دماوند به بیش از ۲ هزار سال قبل می‌رسد. قالی‌های جوش یا همان جوش کارپت‌ها تا دوره پهلوی دوم توسط یهودی‌ها در همین مناطق بافته می‌شد، اما بعد از دهه ۵۰ و پراکندگی اقوام یهودی، کارگاه‌های فرش بافی یهودیان هم تعطیل شد و دیگر از فرش‌های یهودی باف خبری نیست. تورج ژوله، محقق و پژوهشگر حوزه فرش، معتقد است سابقه بافت قالی‌های جوش در جغرافیای تهران به بیش از ۲ هزار سال می‌رسد: «قالی جوش یکی از زیرگروه‌های

تصویری از فرش یهودی باف که با سفارش ناصرالدین شاه بافته شد.

فرش یهودی باف در موزه تاریخ آستراخان

فرش تهران است که از روزگار قدیم مشتریان خاص خودش را داشت و هنوز هم می‌توان نمونه‌های این فرش‌ها را در برخی خانه‌های تهران پیدا کرد. بنابراین، روایت اورلئوس از خرید و فروش فرش‌های یهودی باف در بازارهای سنتی ایران صحیح به نظر می‌رسد و یک منبع تاریخی معتبر و قابل اعتماد به حساب می‌آید. آنطور که از سایر شواهد تاریخی پیداست، دماوند به‌طور دقیق‌تر گیلوند، کانون اصلی آفرینش قالی‌های یهودی باف بوده است.»

نقشه فرش‌های یهودی باف با بخش‌هایی از کتاب مقدس کلیسمیان همخوانی دارد و به نظر می‌رسد قالی بافی هم در فرهنگ عامه یهودی‌ها با دین و مذهب عجین بوده است. نقل است که ناصرالدین شاه یکی از طرفداران فرش‌های یهودی باف بوده و شخصاً سفارش بافت یک تخته از این فرش‌ها را داده بود و آن را به «حکیم نه‌ورای» پزشک کلیمی دربار که با لقب نور محمود شناخته می‌شد، پیشکش کرده است. گفته می‌شود این فرش هم اکنون در موزه «بت زداک» تورنتو در کشور کانادا نگهداری می‌شود.

هنر خوش‌رنگ و لعاب روستایی کوهستانی

موضوع: قالی بافی در کیگا

ویژگی: احیای سنتی قدیمی در روستای منطقه تهران

احیای هنر قالی بافی در روستای کوهستانی کیگا در حریم منطقه ۵ چند سالی است باعث رشد کارگاه‌های قالی بافی و رونق تولید فرش در این روستای قدیمی شده است؛ هنری که ریشه در تاریخ روستای کیگا دارد.

روستای تاریخی کیگا در شمال غربی پایتخت در همسایگی امامزاده داوود (ع) قرار دارد. تا قبل از سیل ویرانگر سال ۱۴۰۱ در روستای امامزاده داوود (ع) اگر گذرتان به این امامزاده می‌افتاد حتماً قالی‌های خوش‌رنگ و خوش‌نقش دستباف نظرتان را جلب می‌کرد؛ قالی‌هایی که متأسفانه در گل‌ولای حاصل از سیل مدفون شد و بسیاری‌شان از بین رفت. اغلب این قالی‌ها به‌عنوان نذری به بارگاه امامزاده داوود (ع) اهدا می‌شد. فرهاد زینلی، از معتمدان روستا، می‌گوید:

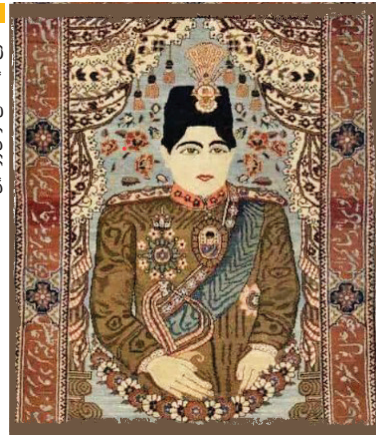
«هالی روستاهای این محدوده باور دارند نذری به زندگی شان برکت می‌دهد و برای همین بخشی از درآمدشان یا کالای بارزیشان را نذر امامزاده می‌کردند. قالی بافی در روستای کیگا طبق گفته قدیمی‌ها، قدمتی دیرینه دارد. از این رو نذر قالی‌های بافته‌شده زنان روستا برای امامزاده رایج بود.»

مهارت قالی بافی در روستای کیگا بی‌دلیل نبود. قالی بافی در میان ساکنان روستاهای کوهستانی به‌خصوص آنها که دامدار بودند رایج بود، چون تولید پشم و ریسندهی به قالی بافی رونق می‌داد. برای همین هنوز هم می‌توان دارهای قالی را در برخی خانه‌های این روستا نشینان دید.

قالی به‌عنوان هنر زنان روستا نذر امامزاده می‌شد و اغلب، نخستین قالی را نذر امامزاده داوود (ع) می‌کردند.

اگرچه هنر قالی بافی سال‌هاست در این روستا به فراموشی سپرده شده، ولی اواخر دهه ۹۰ با راهاندازی کارگاه قالی بافی، زنان دوباره پای دار قالی نشستند و این سنت دیرینه را احیا کردند. بتول اویسی مقدم، عضو شورای روستای کیگا، می‌گوید: «در دوره شورای چهارم آموزش زنان روستا شروع شد. ابتدا در مدرسه قدیمی روستا کارگاه راه‌اندازی و با همت دهیاری کلاس قالی بافی راه‌اندازی شد. با وجود استقبال زنان روستا این کلاس‌ها در یک دوره متوقف شد، ولی در دوره ششم شورا دوباره آغاز به کار کرد. فعلاً در حمام قدیمی روستای کیگا کارگاه قالی بافی دایر است تا بتوانیم مکان دائمی و مناسب برای این هنر داشته باشیم. علاوه بر کارگاه، زنان روستا دار قالی را در خانه‌هایشان نیز دایر کرده و به این هنر قدیمی جان بخشدند.»

کارگاه احیای بافت فرش در روستای کیگا

نقش‌ونگار روستایی در جغرافیای فرش پایتخت

موضوع: سبک‌شناسی فرش تهران
ویژگی: فرش‌های تهران قدیم روستایی باف بود

از جغرافیای فرش تهران حرف می‌زنیم نیز منظور ما محدوده وسیع‌تری از جغرافیای سیاسی این شهر است. به‌عبارت دقیق‌تر، قالی تهران جغرافیای بزرگی از شمال تا شمیرانات، از جنوب تار، از غرب تا کرج و از شرق تا دماوند را در برمی‌گیرد و حتی برخی از پژوهشگران این حوزه معتقدند بافته‌های منطقه طالقان و کلاردشت قدیم نیز در گروه قالی تهران قرار دارند.»

نشانه‌های فرش تهران را باید در قدیمی‌ترین نمونه‌هایی که در این گستره بافته و باقی مانده است جست‌وجو کنیم. ژوله درباره سبک و اسلوب فرش تهران می‌گوید: «در این فرش‌ها، اسلوب و نشانه‌های فرش‌های روستایی باف بسیار پررنگ است. به‌تدریج و با پایتخت شدن تهران، مهاجرت اقوام مختلف به این گستره و توسعه این محدوده از یک آبادی کوچک، شاهد رواج شیوه‌های شهری باف در فرش تهران هستیم. وقتی استاد پرویز تناولی، پژوهشگر و مجموعه‌دار این حوزه، حدود ۱۴۰۰ بافته را اهدا کرد، ما این بافته‌های اهدایی را فهرست‌نویسی کردیم. در میان این گنجینه ارزشمند،

چند بافته عشایری و روستایی باف وجود داشت که استاد تناولی این بافته‌ها را در زمره فرش‌هایی که در گستره تهران بافته شده بودند، قرار داد. چند بافته دیگر با اسلوب روستایی باف نیز در این گنجینه وجود داشت که استاد تناولی آنها را نه از بافته‌های ورامین که فرش‌های مستقل از دوران اوایل قاجار بود، بلکه به تأکید، آن را در گروه فرش‌های تهران قدیم قرار می‌داد.» از ویژگی‌های قالی تهران می‌توان به زمینه عمدتاً روشن و بهره‌گیری از نقوش قدیمی با شکل‌های جدید در طرح‌های لچک و ترنجی، درختی، گلدانی، درختی ساده و ... اشاره کرد. ژوله می‌گوید: «به‌عبارت دقیق‌تر، فرش تهران قدیم و تاریخی را که گستره آن تا محدوده طالقان و کلاردشت می‌رسید، باید منطبق با فرش روستایی باف و به بیان درست‌تر در گروه فرش‌های روستایی باف غرب ایران دانست. فرش تهران اما امروز دیگر نشانی از این اسلوب ندارد و آنچه جایگزین آن شده است با وجود اینکه در تهران بافته و به نام فرش تهران عرضه می‌شود، نشان از انحطاط فرش تهران دارد.»